

Herman Van Puymbrouck (1884-1949)

BRUNO DE WEVER

Vijftig jaar geleden op 29 juni 1949 overleed Herman Van Puymbrouck in het Duitse Königswinter. Hij had er een toevlucht gezocht, nadat zijn bondgenoten uit België verdreven werden door de geallieerde troepen. In juli 1945 was hij door een Belgische militaire rechtbank wegens collaboratie met de bezetter bij verstek ter dood veroordeeld. Zijn overlijden verhinderde dat Van Puymbrouck zich voor het gerecht moest verantwoorden. Hij werd in Königswinter begraven. Weinigen treurden om zijn dood. Zelfs in het milieu van de Vlaamse extreme nationaal-socialisten, waarvan Van Puymbrouck een exponent was geworden, stond hij geïsoleerd. Vandaag is hij welhaast vergeten. Zijn leven bakent een turbulente periode af in de geschiedenis van de radicale Vlaamse beweging. In de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme speelde hij, zeker in het eerste decennium na de Eerste Wereldoorlog, een niet te onderschatten rol.

Herman Van Puymbrouck werd geboren op 11 mei 1884 in Antwerpen, de stad waar hij het grootste deel van zijn leven woonde en een politieke en journalistieke loopbaan uitbouwde. Officieel heette hij Frans Amandus. Zijn jeugd verliep niet voorspoedig. Al vroeg verloor hij zijn ouders waardoor hij in een weeshuis opgroeide. Niettemin slaagde hij erin het diploma van onderwijzer te verwerven aan de rijksnormaalschool van Gent. Daarvoor liep hij school aan het atheneum van Antwerpen waar in die tijd een sterke ‘Waalse afdeling’ bestond die als tegenreactie voor een actieve Vlaamsgezinde tegenpool zorgde. Er was een vrijzinnig Vlaamsgezinde leerlingenbond actief. Generatiegenoten aan het atheneum zijn onder meer Herman Vos, Hendrik De Man, Eugène De Bock, Antoon Jacob, Max Oboussier, Adriaan Martens, Antoon en Hendrik Picard. Zij kregen les van Vlaamsgezinde leerkrachten als Anton Moortgat en Pol De Mont.

Na zijn opleiding trad Van Puymbrouck in dienst als onderwijzer aan een Antwerpse stadsschool. Na de Eerste Wereldoorlog ambieerde hij tevergeefs een benoeming als leraar aan de Antwerpse normaalschool. Hij bleef onderwijzer tot hij in 1935 vervroegd uit dienst trad. Van Puymbrouck huwde met een zuster van de Antwerpse Vlaamsgezinde radicale liberaal, boekhandelaar en uitgever Victor Ressler. Zo werd Van Puymbrouck ook de zwager van Lode Baekelmans. Daarmee is het milieu waarin hij voor de Eerste Wereldoorlog vertoefde, geschetst: vrijzinnig, radicaal-liberaal met anarchistische trekjes, Vlaamsgezend en letter-

kundig. De broer van zijn vrouw wees ook de weg voor zijn eerste pennenvruchten. Van Puymbrouck publiceerde over literatuur en politiek in *Ontwaking en De Week*, links-liberaal georiënteerde tijdschriften die geleid werden door Segher Rabauw, pseudoniem van Victor Ressler. Hij werd secretaris van *Nieuwe Wegen*, de vereniging van oud-leerlingen van het Antwerps atheneum waarvan zijn schoonbroer voorzitter was en schreef in *De Goededag*, het overkoepelend orgaan van de Vlaamsgezinde scholierenkringen van de rijksmiddelbare scholen. Hij was redactiesecretaris van *De Standaard* (1907-1908), een Antwerps halfwekelijks blad waarin onder meer Pol De Mont, Raf Verhulst en Herman Teirlinck publiceerden. Op literair gebied liet hij zich opmerken met een verdienstelijke studie over Cyriel Buysse, die uitgegeven werd in 1911 (2de uitgave 1929). Voorts schreef hij een zeer degelijk werk over George Eekhoud (1914), die hij via zijn schoonbroer had leren kennen. Hij beoefende zelf de schone letteren met onder meer een autobiografische roman *De brandende schraper*, geschreven tijdens de Eerste Wereldoorlog maar niet gepubliceerd. Opmerkelijk was ook zijn rol als milieuactivist avant la lettre door zijn inzet voor het behoud en de bescherming van de Kalmthoutse heide. Hij schreef er in 1911 een monografie over die beschouwd wordt als één van de belangrijkste bronnen van de vroegste Vlaamse natuurbeschermingsgeschiedenis: *Een Heidepark te Calmpthout*.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd hij opgeroepen als brancardier. Hij vervulde zijn dienst onder meer als verpleger in Calais. Hoewel er voorlopig geen sporen van zijn teruggevonden, kan vermoed worden dat hij actief was in de Frontbeweging. In ieder geval trad hij onmiddellijk na de oorlog op als één van de leiders van de Frontpartij in de Antwerpse regio. In 1919 was hij één van de 'militaire leiders' die het programma van de Antwerpse afdeling van de Frontpartij ondertekende, samen met Antoon Van Gelder, Armand Suls, Willem Salens en Jules Geerardijn. Het was een federalistisch georiënteerd stuk waarin evenwel geen spoor van anti-Belgicisme te bespeuren viel. Zeer snel werd toenadering gezocht tot de Antwerpse gewezen activisten onder wie veel bekenden waren van Van Puymbrouck, onder meer Herman Vos, met wie hij al vóór 1914 vriendschappelijke relaties had onderhouden. De Frontpartij radicaliseerde en nog in 1919 kwam het tot een definitieve breuk met de katholieke minimalisten onder de leiding van de Antwerpse voorman Frans Van Cauwelaert.

Van Puymbrouck die over een uitgebreid netwerk van contacten beschikte, werd voorzitter van de Antwerpse afdeling van de Frontpartij. Einde 1919 stelde hij Herman Vos, die nog in de cel zat wegens activisme, aan als secretaris. Hij spande zich in om Vos en zijn jong gezin financieel te ondersteunen. Tijdens diens proces voor het assisenhof van Antwerpen, maart 1920, getuigde Van Puymbrouck ten gunste van zijn vriend. Ze voerden een drukke correspondentie, waarbij Van Puymbrouck voortdurend advies vroeg over de te volgen politieke lijn. De

toetreding van Vos tot de Frontpartij werd grotendeels bewerkstelligd door Van Puymbrouck. Na zijn vrijlating op 31 oktober 1921 ontpopte hij zich snel als één van de belangrijke voormannen van de Antwerpse Frontpartij. Van Puymbrouck bleef weliswaar in functie als voorzitter en schreef ook de meeste artikels over de binnenlandse politiek in het partijweekblad *De Ploeg* en in de krant *De Schelde*. Van Puymbrouck kan geenszins als de waterdrager van Vos worden beschouwd. Hij volgde zijn persoonlijke inzichten en aarzelde niet tegen Vos in te gaan als hij dat nodig vond. Bij de verkiezingen van 1921 moest hij een keuze maken tussen Vos en Hendrik Picard als lijsttrekker. De activistische lobby die geleid werd door Antoon Jacob, wilde Vos. Van Puymbrouck twijfelde omdat hij vreesde dat een activistische lijsttrekker zijn achterban van frontsoldaten zou bruuskeren. Hij stelde een compromis voor waarbij Vos in de Kamer Picard zou opvolgen na diens ontslag ter gelegenheid van een te voorziene mislukking van een wetsvoorstel voor amnestie. Toen de activistische lobby dat voorstel afwees, werd Picard lijsttrekker zonder meer.

Van Puymbroucks prestige woog zwaar genoeg om hem in 1921 het voorzitterschap van de nationale Frontpartij toe te vertrouwen. Dat dankte hij in de eerste plaats aan het feit dat de Antwerpse afdeling van de Frontpartij het belangrijkste Vlaams-nationalistische bolwerk was geworden met een netwerk aan instellingen. De uitbouw van deze organisatie was mede zijn werk. Als vrijzinnige belichaamde hij de samenwerking over de levensbeschouwelijke tegenstelling heen. Maar dit 'godsvredeprincipe' dat in Antwerpen wel werkte, werd door de meeste andere afdelingen afgewezen. In 1923 werd het opgegeven bij de Limburgse, West-Vlaamse en een deel van de Oost-Vlaamse afdelingen van de Frontpartij. De mislukking ontgoochelde Van Puymbrouck. Bij de verkiezingen van 1925 bemiddelde hij weer bij delicate onderhandelingen, waarvan Jacob opnieuw aan de basis lag. Hij wilde August Borms als lijstaanvoerder in Antwerpen. Van Puymbrouck was daar in principe niet tegen en voerde onderhandelingen met Borms. Uiteindelijk verzandde het initiatief door de ideologische verdeeldheid die de Frontpartij meer en meer verlamde. Op een algemene vergadering van de Antwerpse Frontpartij (3 maart 1925), verklaarde hij dat de kandidatuur van August Borms niet meer aanvaard kon worden omdat er onvoldoende tijd overbleef om een succesvolle campagne te voeren. De leden kozen uiteindelijk Vos als lijsttrekker. Van Puymbrouck verdedigde Vos' kandidatuur voor de leden. Vos werd verkozen en kon als parlementslid de invloed van de Antwerpse Frontpartij trachten te vergroten. Electoraal boerde de partij evenwel achteruit. Dat bleek toen bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1925 twee van de drie zetels in de Antwerpse raad verloren gingen. Van Puymbrouck weet de nederlaag aan de ideologische verdeeldheid die op haar beurt het gevolg was van het steriele radicalisme zoals dat door onder meer het weekblad *Vlaanderen* en de West-Vlaamse tak onder leiding van Joris van Severen werd ingelepeld. In een moede-

loze brief aan het bestuur van de Frontpartij [1926] gaf hij zijn ontslag als voorzitter, omdat hij in het heersende klimaat niet meer wenste voort te werken: “[...] In deze strijd werden wij verzwakt door de voortdurende kritiek – des te gevaarlijker omdat zij anoniem was en te kwader trouw – van de Vlaanderenmannen. Kritiek over de Godsvrede, over Zelfbestuur, over ons parlementarisme, over ons antimilitarisme, onze democratie, over alles en nog wat. Het vertrouwen in onze partij werd aldus ondermijnd – verwarring gezaaid. De tucht werd opgeheven; zelfbestuur werd vervangen door een brede formule, waarvan sommigen dan weer afweken door de doelstellingen van het Groot-Nederlands imperium, dat als het enig zaligmakend werd gedecreteerd. De rest was verraad. Antimilitarisme bleek niet meer de moeite om over te spreken; voor de vraagstukken van de dag bestond geen belangstelling meer; met de verlaamsing van Gent moest maar worden gewacht tot België kapot zou zijn; democratie werd uit den boze, alle organisaties moesten opgaan in de stichting van legioenen, het parlement moest worden ontruimd voor de Raad van Vlaanderen [...].”

Van Puymbrouck noemde deze opvattingen “fascistisch”. Als enige oplossing zag hij de omvorming van de Frontpartij tot een federatie. Dat principe werd aanvaard, maar het bleek al dat zelfs een losse samenwerking niet meer mogelijk was. Van Puymbrouck trok zijn conclusies en stelde zich niet meer kandidaat voor het voorzitterschap. In 1928 werd hij nog wel de afgevaardigde van de Antwerpse Frontpartij in het Algemeen Vlaams Nationaal Verbond, een doodgeboren poging om de federatie-idee nieuw leven in te blazen. Daarna verdween hij van het voorplan, al bleef hij intern actief in de Antwerpse Frontpartij, onder meer als publicist in de partijpers en als lid van de Raad van Advies van de Volkshogeschool Herman van den Rieck.

De Antwerpse onderwijzer had bijna tien jaar een vooraanstaande rol gespeeld aan het hoofd van de Antwerpse Frontpartij en vijf jaar als nationaal voorzitter. Hoe komt het dat zijn rol weinig aan bod komt in de historiografie? Dat heeft zeker te maken met de manier waarop hij zijn rol invulde. Hij opereerde grotendeels binnen het eigen partijapparaat. Hij bekleedde nooit een mandaat in een verkozen lichaam. Die rol schoof hij door naar anderen, vooral naar zijn vriend Vos die hij “de sterkste kop” onder de Vlaamse nationalistes noemde. Schatte Van Puymbrouck zijn eigen mogelijkheden als te klein in? De stand van het onderzoek laat niet toe een psychologisch portret te schetsen. Zijn zwager Lode Baekelmans noteerde in zijn memoires dat Van Puymbrouck nooit populair was, ook niet in eigen kring. Hij werd geacht, gevreesd zelfs, maar hij was niet geliefd. Hij kwam stuurs over en zei nooit veel. “*Son Eminence grise*” noemden zijn medestanders hem. Er waren ook minder vleierende bijnamen zoals “*de Pruym*”. Hij was van humor geheel gespeend. Ger Schmoock beschreef in zijn *Gedenkschriften* Van Puymbrouck als een “*principieel vaste, snibbige, donkere, door en door vrijzinnige laat-nationalist*”. Bernard Van Causenbroeck heeft in zijn biografie over Herman Vos, Van

Puymbrouck onrechtstreeks bestudeerd en noemt hem een eerder zwakke figuur. Maar uit zijn studie komt Van Puymbrouck toch ook naar voren als iemand die rekening hield met zijn achterban. Hij verdedigde de democratie niet alleen principieel, maar beoefende haar ook daadwerkelijk. De evolutie die volgde, is dan ook opmerkelijk.

Tot op het moment dat Herman Vos in 1933 de Frontpartij verliet, steunde Van Puymbrouck zijn jeugdvriend politiek, maar zijn overstap naar de Belgische Werkliedenpartij kon hij evenwel niet volgen. Hijzelf wilde opnieuw een grotere rol spelen in het partijpolitieke Vlaams-nationalisme. Het instrument dat hij daartoe zou gebruiken was de krant *De Schelde*. Het Antwerpse Vlaams-nationalistische dagblad zat in slechte financiële papieren, toen Vos aftrad als hoofdredacteur. De verkoop ging in dalende lijn en het heengaan van Vos voorspelde weinig goeds. In het vorige nummer van *Wetenschappelijke tijdingen* belichtte Sam Van Clemen in welke penibele omstandigheden de krant beheerd werd. De aandelen van *De Schelde* waren sedert 1929 in handen van Nederlandse zakenlui met Groot-Nederlandse sympathieën, verenigd in de Stichting ter Bevordering van de Nederlandse Beschaving. Die werden langs verschillende zijden benaderd. Enerzijds was er het pas opgerichte Vlaams Nationaal Verbond (VNV) van Staf De Clercq die maar wat graag het enige Vlaams-nationalistische dagblad in zijn partij wilde binnenloodsen. Anderzijds was er Van Puymbrouck die wel in eigen naam optrad maar van wie de buitenwereld kon vermoeden dat hij de Frontpartij vertegenwoordigde. Voor de Nederlanders moest er in de eerste plaats geld op tafel komen. Ze vroegen 200.000 fr. voor de redactionele controle. Van Puymbrouck won het pleit. Hij kon onmiddellijk 100.000 fr. betalen en verbond zich voor eenzelfde bedrag in de loop van 1934. Het VNV was niet bereid zoveel op te hoesten. Zo werd Van Puymbrouck de nieuwe hoofdredacteur en trad hij in de genoemde Stichting die eigenaar bleef van de aandelen. Doordat Van Puymbrouck de voorzitter en de meerderheid van de leden in de Stichting mocht aanduiden, controleerde hij voortaan de krant. August Borms werd voorzitter en de Antwerpse Fronter Karel Peeters afgevaardigd-beheerder.

Aanvankelijk richtte Van Puymbrouck *De Schelde* op de Antwerpse Frontpartij. Ten overstaan van de Stichting verklaarde hij net voor de overname dat hij geen fascistische strekkingen of methodes wenste te verdedigen, evenmin als de “*zogenoemde christelijk-solidaristische richting*”. Hij wilde met *De Schelde* een “*naar Westerse opvattingen democratische politiek verdedigen*”. Maar toen het voortbestaan van de Frontpartij in het gedrang kwam als gevolg van de concurrentie van het VNV, veranderde hij het geweer van schouder. Medio 1934 spande hij zich in om de leiding van de Antwerpse Frontpartij ervan te overtuigen om in het VNV te integreren. Op 16 september 1934 publiceerde *De Schelde* een artikel met een foto van Staf De Clercq onder de kop: “*Eendracht! Eenheid! Leiding! Wij stellen ons op in gesloten gelederen!*” Zowel de Frontpartij als Van Puymbrouck kregen van De

Clercq de boodschap te horen dat er geen onderhandelingsruimte was. Onvoorwaardelijke onderwerping aan de VNV-leiding was de enige weg. Voor de hoofdredacteur betekende dat dat hij geen enkele mededeling meer van de Frontpartij mocht opnemen. Op 30 oktober 1934 was het zover. Met enige pathetiek blokletterde hij *“Ik word geroepen. Hier ben ik! Heil de Leider!”* Omdat een meerderheid van de leden van de Frontpartij volhardde in de weigering om aan te sluiten bij het VNV – een feit dat Van Puymbrouck al maanden verduisterde in de krant – koos de hoofdredacteur voor de vlucht vooruit in de veronderstelling dat de anderen wel zouden volgen. Hij kreeg gedeeltelijk gelijk. Een aantal bestuursleden, onder wie Karel Peeters, liep over.

Van Puymbrouck werd onmiddellijk opgenomen in de Hoofdraad van het VNV. Hij werd aangesteld als leider van de Cultuurcentrale, een functie die weinig om het lijf had, aangezien de Cultuurcentrale zelf een lege doos was. Van Puymbroucks invloed in wat voortaan doorging als de partijkrant gaf hem macht en daarom wilde de VNV-leiding hem aan zich binden. Problematisch was dat er ook een VNV-Perscentrale was. Ze werd geleid door Bert D’Haese die de Aalsterse lobby vertegenwoordigde waartoe ook de algemeen-secretaris van het VNV Ernest Van den Berghe behoorde. Die speelde de eerste viool in de drukkerij-uitgeverij Dietschland waar de VNV-weekbladpers werd gedrukt. De Aalstenaars waren de drijvende krachten geweest achter de poging om al in 1933 de controle over de krant te verwerven. Ze konden nu een nieuwe poging ondernemen. Van den Berghe informeerde Van Puymbrouck fijntjes over het feit dat de redactie van *De Schelde* onderworpen was aan de leider van de Perscentrale. Van Puymbrouck verklaarde zich bereid D’Haese op te nemen in de redactie. Reeds na een maand liep de *cohabitation* op de klippen. D’Haese weigerde namelijk de inkomsten van de nieuw geworven abonnementen te laten gebruiken om oude schulden te delgen. Van Puymbrouck reageerde furieus.

Geld. Dat is het sleutelwoord om de ingewikkelde intrige te ontrafelen die zich de volgende jaren rond de Antwerpse krant afspeelde. Van Puymbrouck waagde zich in een pokerspel dat hij uiteindelijk zou verliezen. Bij zijn overstap naar het VNV hoopte hij op een stijging van de verkoop die noodzakelijk was om de krant weer rendabel te maken. Er waren toen nog 6.000 lezers, duizend minder dan toen hij ze overnam. De VNV-leiding startte inderdaad een grootscheepse werfcampagne voor nieuwe abonnementen, maar zorgde ervoor dat Van Puymbrouck het geld ervan niet in handen kreeg. Zo wilde ze de effectieve redactionele controle verwerven. Van Puymbrouck voerde aan dat de Nederlandse eigenaars de VNV-controle van de hand wezen. Medio 1935 viel de VNV-campagne stil. *De Schelde* werd voortaan doodgezwegen in de VNV-weekbladpers. Het aantal abonnees daalde onder de 5.000.

Van Puymbrouck ging op zoek naar financiële steun in Duitsland. Via de in Berlijn wonende Antoon ver Hees, zoon van een uitgeweken activist, kwam hij in

contact met het zogeheten bureau Holthöfer. Dat was een te Essen gevestigd bureau dat afhing van het Duitse Propagandaministerium (Promi) en dat bedoeld was om met geld van de Duitse industrie op een officieuze manier de Duitse belangen in het buitenland te behartigen. Steun aan bevriende persorganen was één van de middelen. Maar voor wat hoort wat. In september 1935 publiceerde Van Puymbrouck een reeks artikels over het Duitse nationaal-socialisme waarin vooral de kritiekloze bewondering opviel. *“Gelukkig volk dat een Adolf Hitler bezit. Zolang onze wereld om haar as wentelt, blijven de voetsporen van zulk een man in de aarde geprent”*, besloot hij zijn rij artikelen. Het was voor de politieke tegenstanders van het VNV *gefundenes Fressen* om de partij in verband te brengen met het regime van Adolf Hitler. Bovendien veroorzaakte de hoofdredacteur ook onrust in het VNV. Vooraanstaande katholieke VNV'ers constateerden dat de berichtgeving over het conflict tussen het Hitler-regime en de Duitse Katholieke Kerk systematisch Hitler gelijk gaf. Zij zetten De Clercq onder druk om op te treden tegen Van Puymbrouck.

De VNV-leider pakte de zaak behoedzaam aan. Hij probeerde Van Puymbroucks steun af te snijden. In april 1937 bezocht hij het bureau Holthöfer om te onderhandelen over de steun aan de inmiddels tot *Volk en Staat* herdoopte krant. Hij onderzocht tevens de mogelijkheid om de krant in zijn bezit te krijgen. Daarbij rijst de vraag waarom De Clercq niet onderhandelde met de Nederlandse eigenaars. Etienne Verhoeven, die de zaak grondig heeft onderzocht, meent dat het gewettigd is te veronderstellen dat de aandelen gecontroleerd werden door het Promi. Voorlopig ving de VNV-leider bot. Einde april 1937 bood Van Puymbrouck zijn ontslag aan als lid van de VNV-leiding omdat er onoverbrugbare *“misverstanden”* heersten tussen hem en de VNV-top. De Clercq weigerde het ontslag. Zolang Van Puymbrouck *Volk en Staat* controleerde, was het beter om hem aan boord te houden. De Clercq aanvaardde noodgedwongen een compromis dat erin bestond dat de krant de richtlijnen van de VNV-leider zou respecteren zolang die niet ingingen tegen de financiële belangen van de eigenaars. Die eisten dat de krant ook lezers bereikte buiten het VNV met *“baanbrekende”* journalistiek. Als voorbeeld gaf Van Puymbrouck de berichtgeving over Duitsland: *“Toen wij drie jaar geleden een sfeer begonnen te scheppen die gunstig was voor nationaal-socialistisch Duitsland en voor Hitler, hebben wij velen geschandaliseerd. Op dit ogenblik neemt iedereen aan dat wij gelijk hadden.”* Die lijn moest worden voortgezet door een openlijke steun aan het regime in Berlijn, *“want door Duitsland te verheffen, verheft Vlaanderen zichzelf”*. Over *“netelige vraagstukken”*, zoals bijvoorbeeld de strijd tussen Kerk en staat, kon maar beter worden gezwegen. En vooral op dat punt bleef het schoentje knellen.

In juni 1937 verklaarde de invloedrijke en streng gelovige Limburgse VNV-leider Gerard Romsée dat het VNV niet verantwoordelijk was voor de pro-nationaal-socialistische houding van *Volk en Staat*, wat Van Puymbrouck de gelegenheid gaf

te verklaren dat *Volk en Staat* inderdaad geen partijkrant was. De onenigheid werd in krantenkolommen uitgesmeerd. De Clercq richtte zich in juni 1937 in een memorandum, opnieuw tot diegenen die hij “*onze vrienden*” in Duitsland noemde. Hij argumenteerde dat Van Puymbroucks houding schade berokkende aan het VNV én aan Duitsland, doordat ze verdeeldheid zaaide. Een sterk VNV was namelijk het objectieve belang van Duitsland. Met die stelling vond hij blijkbaar gehoor, want op een vergadering van de aandeelhouders op 6 december 1937 beschikten VNV-getrouwen over de meerderheid van de aandelen. In januari 1938 vloog Van Puymbrouck de laan uit als hoofdredacteur en als VNV-Cultuurleider. Zijn macht was al in november 1937 gebroken. Op 30 november 1937 schreef hij een bittere brief aan Staf De Clercq waarin hij zei te willen weggaan als redacteur en als beheerder om het VNV niet langer voor de voeten te lopen, want “*niet ik ben het, die uit het VNV ben weggegaan [...]. Praktisch werd ik uit het VNV gestoten omdat, naar in VNV-kringen verluidt, ik te duitsvriendelijk ben; omdat ik het nieuwe Duitsland te zeer bewonder*”.

Hij eiste de 100.000 fr. die hij in de krant had geïnvesteerd had terug en vroeg een vergoeding voor het werk dat hij tussen 1934 en 1937 had gepresteerd. Hij kreeg slechts gedeeltelijk genoegdoening. Het is duidelijk dat het geldelijke aspect het conflict kruidde. De stand van het onderzoek laat niet toe uit te maken of Van Puymbrouck ook persoonlijk gewin nastreefde. Zijn zwager Lode Baekelmans benadrukt in zijn *Herinneringen* dat hij “*onkreukbaar eerlijk en belangeloos* was”. Een goede verliezer was hij niet. Hij dreigde ermee de connectie tussen De Clercq en het Promi openbaar te maken. Zijn versie van de feiten stuurde hij in een brief aan tenminste 18 personen onder wie heel wat uitgeweken activisten en aan de NSB-leider Anton Mussert. Zijn verklaringen waren ook bekend bij het Belgische gerecht dat een onderzoek instelde en de mogelijkheid onderzocht om op te treden tegen De Clercq. Ook Van Puymbrouck genoot wellicht de belangstelling van de Veiligheid. In naoorlogse politierapporten werd hij ervan verdacht een rol te hebben gespeeld achter de schermen van organisaties zoals De Adelaar, die handen spandiensten leverden voor de Duitse spionage. Concrete bewijzen daarvoor zijn er echter niet. Wel richtte hij in 1939 een hyper-neutralistisch weekblad *De Vlaamsche Post* op, dat snel verboden werd door de Belgische overheid. Ondanks zijn verdiende Duitsgezinde en nationaal-socialistische reputatie werd hij in de meidagen van 1940 niet opgepakt als verdachte, daar waar sommige van zijn gewezen medewerkers evenals zijn opvolger in *Volk en Staat* wel op de ‘Spooktreinen’ belandden.

Aan de vooravond van de bezetting stond de gewezen voorzitter van de Frontpartij dus rechts van het VNV en was hij met de leider van deze partij in een bitter conflict verwickeld. Dat zette zich voort tijdens de bezetting.

Op 1 juni 1940 verscheen van zijn hand een brochure onder de titel *Vlaanderen in de nieuwe wereldorde* waarin hij een nationaal-socialistische en Groot-Duitse

geloofsgetuigenis aflegde. Vlaanderen was de westelijke grensprovincie van het Duitse Rijk, dat verkondigde hij ook in de in Berlijn eveneens in 1940 uitgegeven brochure *Wir aus der Westmark*. Hij plaatste deze overtuiging op één lijn met de pan-germanistische opvattingen van zijn leermeester Pol De Mont aan wie hij het motto “*Vlamingen, te allen tijde, gedenk toch dat gij Duitsers zijt!*” toeschreef. Zijn eigen optreden aan het hoofd van de Frontpartij interpreteerde hij als nationaal-socialisme avant la lettre. Had hij in naam van de godsvrede niet geprobeerd klassen, standen en godsdienst te overstijgen? De ontsporing van het Vlaams-nationalisme weet hij aan de katholieke ingesteldheid ervan en hij waarschuwde voor “*overlopers*” die hun huik naar de wind hingen om leidinggevende posities te kunnen bekleden, maar in feite niet doordrongen waren van het nationaal-socialisme en niets méér hadden te bieden dan een soort “*Ersatzproduct à la Dollfuss-Schuschnigg*”. Dat was een schot voor de boeg van de VNV-leiding. Van Puymbrouck heeft ertoe bijgedragen dat het VNV en zijn leider in Duitse leidende kringen een klerikaal imago aangemeten kregen.

Het spreekt voor zich dat hij zijn optreden als hoofdredacteur van *De Scheldel Volk en Staat* en het daaruit voortvloeiende conflict gebruikte om zichzelf te portretteren als onvoorwaardelijke vriend van het Duitse nationaal-socialisme. Zelf had hij aan het conflict ook een imagoprobleem overgehouden. In Duitse rapporten werd hij vaak als niet helemaal betrouwbaar afgeschilderd. Zijn tegenstanders (onder meer in het VNV) hadden het overigens niet moeilijk zijn anti-fascistische uitspraken van voor 1934 in herinnering te brengen.

Van Puymbrouck trad toe tot de Algemene-SS Vlaanderen toen de organisatie in september 1940 werd opgericht. Een vooraanstaande rol was voor hem echter niet weggelegd, wellicht ook omdat hij met zijn bijna zestig jaar niet echt paste in deze organisatie. Hij verleende wel zijn medewerking aan *De SS-Man*, het *kampblad* van de Algemene-SS Vlaanderen maar kreeg er geen leidinggevende positie, wat gezien zijn perservaring toch had kunnen verwacht worden. Van Puymbrouck bleef zoeken naar een nieuwe rol waarbij zijn voorkeur naar de pers uitging. Einde 1940 trachtte hij met de steun van enkele SS-gezinde journalisten verantwoordelijke uitgever van *Het Laatste Nieuws* te worden. In 1941 ambieerde hij bij dezelfde krant de post van chef buitenland. Doordat hij geen steun kreeg van het Duitse Militaire Bestuur, dat in hem een ongewenste tegenstander van het VNV zag, kreeg hij geen kans. Om dezelfde reden bleef zijn ambitie om een SS-gezinde Vlaamse Kultuurcentrale op te richten een papieren onderneming.

Toen de Duits-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag) in de loop van 1941 evolueerde tot een groot-Duitse politieke organisatie steeg de marktwaarde van Van Puymbrouck opnieuw. Van Puymbrouck werd in 1941 celleider en gewest-leider voor Antwerpen. In 1942 werd hij leider van het Hoofdamt van de gevolmachtigde van de Landsleider voor het waken over de gezamenlijke geestelijke en wereldbeschouwelijke scholing en opleiding der DeVlag, kortweg het

Hoofdamt Wereldbeschouwing. In een speciaal *Bulletijn* en in de DeVlag-pers hield hij de officiële leer voor. Hij handelde over bloed en bodem, de Noordse mens, het Germaanse rijk en natuurlijk over de jood, dat verderfelijke ras dat verantwoordelijk was voor alle onheil in de wereld. Van Puymbrouck had er geen moeite mee deze mystificatie aan de Vlaamse mythen te koppelen. Zo beweerde hij in *Bulletijn* nr. 6 dat in 1302 de Vlamingen optrokken tegen de Franse koning en “zijn 30.000 joden”. In het VNV maakte men zich vrolijk over zijn zogenaamd joodse uiterlijk en er werden op het hoogtepunt van de strijd tegen de DeVlag zelfs spotprenten verspreid waarop Van Puymbrouck als stereotiepe jood werd afgebeeld.

Voorts richtte Van Puymbrouck een propagandacomité op voor de zogeheten Vlaamse Scholen, door de bezetter gefinancierde op nationaal-socialistische leest geschoelde onderwijsinstellingen die hoofdzakelijk door kinderen van DeVlag- en SS-leden werden bezocht. Hij publiceerde in verscheidene Duitsgezinde culturele tijdschriften zoals *Laagland* van Rob Van Roosbroeck en *Westland* van uitgeverij Die Poorte.

In september 1944 nam Van Puymbrouck de wijk naar Duitsland waar hij toetrad tot de Vlaamse Landsleiding, een embryonale regering in ballingschap onder de leiding van DeVlag-leider Jef Van de Wiele, die door Hitler erkend werd als Landsleider. De Landsleiding was gevestigd en kwam samen in een kasteel in het modieuze kuuroord Bad Pyrmont en later in Aussig en Hildesheim. Van Puymbrouck woonde de vergaderingen bij, maar de DeVlag-ideoloog kreeg geen leidinggevende positie toegewezen. Meer dan een ondergeschikte positie in de afdeling pers zat er niet in. Hij geraakte betrokken bij de clan-oorlog die de Landsleiding kenmerkte en werd door Van de Wiele in januari 1945 aan de kant geschoven.

Van Puymbrouck trok zich terug in de literatuur. Hij deed onderzoek in 19de-eeuwse Duitse kranten naar vertalingen van Vlaamse literatuur en herwerkte zijn autobiografische roman. Inmiddels was in Antwerpen tijdens de bevrijdingsdagen zijn huis geplunderd. Veel van zijn persoonlijke papieren zijn toen verloren gegaan. Een deel van zijn literair archief, waaronder de Eekhoud-stukken, konden worden gered en berusten in de Stadsbibliotheek van Antwerpen.

Na de ineenstorting van het Derde Rijk leefde hij onder de schuilnaam Ansbach in Bergisch Gladbach en Königswinter waar hij uiteindelijk eenzaam overleed in een pension. Hij was er de laatste jaren van zijn bannelingenbestaan in geslaagd contact te onderhouden met zijn vrouw, waardoor de penibele omstandigheden waarin hij aanvankelijk leefde verbeterden.

PROF. DR. BRUNO DE WEVER
COBDENSTRAAT 42, B-2018 ANTWERPEN

- BAEKELMANS (L.), *In de spiegelbollen: Herinneringen*, Hasselt, 1964.
- CASPERS (TH.), *De geschiedenis van de natuurbescherming in Vlaanderen van 1910-1940*, Tilburg, 1992.
- DE BENS (E.), *De Belgische dagbladpers onder Duitse censuur (1940-1944)*, Antwerpen-Utrecht, 1973 (Mens & Tijd).
- DE WEVER (B.), *Greep naar de macht: Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt-Gent, 1994.
- ELIAS (H.J.), *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*, 4 dln., Antwerpen, 1969, (Mens & Tijd).
- SCHMOOK (G.), *Stap voor stap langs kronkelwegen: Gedenkschriften*, Antwerpen-Amsterdam, 1976 (Mens & Tijd).
- SEBERECHTS (F.), *Geschiedenis van de DeVlag: Van cultuurbeweging tot politieke partij 1935-1945*, Gent, 1991.
- SEBERECHTS (F.), *Herman Van Puymbrouck*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, pp. 2516-2517.
- VAN CAUSENBROECK (B.), *Herman Vos: Van Vlaams-nationalisme naar socialisme*, Antwerpen-Gent, 1997.
- VAN CAUSENBROECK (B.), *Het licht over den chaos: Het Vlaamsche Front en de kleine democratische bewegingen in Antwerpen tijdens de jaren 1930*, in: H. DEFOORT e.a., *Jef Van Extergem en zijn tijd*, Brussel, 1998, pp. 52-77.
- VAN CLEMEN (S.), Het beheer van het dagblad "De Schelde" (1929-1933), in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 48, 1999, nr. 4, pp. 229-246.
- VAN GORP (G.), Met het Veiligheidskorps naar Duitsland: Jef de Meyer en Cyriel Verschaeve in exil eind 1944, in: *Verschaeviana Jaarboek 1993*, Langemark, 1994, pp. 219-284.
- VAN HEES (P.) en WILLEMSSEN (A.W.) (red.), *Geyl en Vlaanderen*, 3 dln., Antwerpen-Amsterdam, 1975.
- VANLANDSCHOOT (R.), *Kapelaan Verschaeve: Biografie*, Tielt-Gent, 1998.
- VERHOEYEN (E.), De financiering van het dagblad "De Schelde-Volk en Staat" (1929-1940), in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 46, 1987, nr. 4, pp. 224-240; jg. 47, 1988, nr. 1, pp. 35-61.
- WILLEMSSEN (A.W.), *De Vlaamse Beweging. II: van 1914 tot 1940*, in: M. LAMBERTY, R. VAN ROOSBROECK, M. VANDEKERCKHOVE e.a. (red.), *Twintig Eeuwen Vlaanderen*, dl. 5, Hasselt, 1975.
- WILLEMSSEN (A.W.), *Het Vlaams-nationalisme: de geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969.